

УДК 004:34(075)

М. ШВЕЦЬ, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України,
О. ГЛАДКІВСЬКА, кандидат фізико-математичних наук,
В. ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація: У роботі висвітлюються окремі питання сутності і змісту правової інформатики та інформаційної безпеки в контексті їх взаємозв'язку.

Питання взаємозв'язку правової інформатики та інформаційної безпеки представляє інтерес з огляду на те, що інформаційна безпека як наукове явище формується сьогодні на рівні міжгалузевого комплексного інституту (комплексної наукової дисципліни), який утворився на межі поєднання технічних і гуманітарних наук: правової інформатики, інформаційного права та тектології (теорії організації соціальних систем) [1].

Питання дослідження сутності та змісту правової інформатики є актуальними і розглядаються в роботах [2-5] українських і [6, 7] російських учених.

Одним з перших вважається визначення, запропоноване професором Н.С. Польовим [6] і підтримане іншим ученим – доктором юридичних наук, професором О.О. Гавриловим [7]. Воно сформульоване, виходячи зі змісту провідних інститутів та завдань, які ставляться перед інформатикою щодо правової сфери (юридичної діяльності). **Правова інформатика** – це міждисциплінарна галузь знання про закономірності й особливості інформаційних процесів у сфері юридичної діяльності, про їх автоматизацію, про принципи побудови і методики використання автоматизованих інформаційних систем, які створюються для удосконалення і підвищення ефективності юридичної діяльності й вирішення правових задач на базі комплексного використання теорії та методології правових наук, засобів і методів математики, інформатики і логіки.

Основними інститутами правової інформатики (за ознаками предметів дослідження) є: дослідження юридичної діяльності з метою автоматизації її через впровадження та використанням сучасних інформаційних технологій; принципи побудови і методики використання автоматизованих інформаційних систем у галузі держави і права, створюваних для удосконалення і підвищення ефективності управлінської діяльності, рішення інших правових завдань на базі засобів і методів кібернетики та інших наук, використання досягнень яких дає можливість розв'язувати проблемні питання в галузі держави і права.

Згідно з даним визначенням, завдання правової інформатики можна подати таким чином:

- активна участь у забезпеченні формування правової держави, реалізації принципів гласності, доступу кожного члена суспільства до всієї сукупності нормативних правових актів, вільного одержання правової інформації в потрібний час, у потрібному місці й у потрібній, особливо в електронній (комп'ютерній, електронно-цифровій), формі;
- розробка наукових і практичних основ впровадження автоматизованих робочих місць юристів, інтелектуальних і консультаційних систем юридичної спрямованості на

основі комп’ютерних інформаційних ресурсів, засобів, систем, сховищ даних;

- суспільна інтелектуалізація юридичної роботи установ і органів, підвищення продуктивності індивідуальної та колективної праці та інформаційної культури правотворчості, правозастосування та правоосвітньої діяльності.

В аспекті організації правоосвітньої діяльності можна виділити такі завдання правової інформатики:

- подання системи знань щодо сутності та змісту правової інформатики як науки та практики інформатизації юридичної сфери;

- створення та розвиток автоматизованих навчальних систем для підготовки юристів на основі комп’ютерних засобів;

- розробка теоретичних і методичних проблем підготовки та перепідготовки юридичних кадрів з використанням комп’ютерних систем та мереж, у тому числі на основі комп’ютерних технологій дистанційного навчання.

На наш погляд, сучасну практичну сутність правової інформатики найбільш точно відображає таке формулювання: *“Правова інформатика – це наукова галузь, що вивчає закономірності інформаційних процесів, проблеми створення, впровадження й ефективного функціонування комп’ютеризованих систем правової інформації і вироблення рішень. Інакше кажучи – це галузь дослідження проблем системної інформатизації законотворчої, нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судової та правоосвітньої діяльності”* [5].

Виходячи із зазначених міркувань та з позицій функціонального підходу визначення правової інформатики можна подати так: ***Правова інформатика – це комплексна (соціотехнічна) наукова галузь у складі правознавства, що вивчає закономірності суспільних інформаційних процесів для вирішення проблем створення, впровадження, ефективного функціонування та розвитку комп’ютерних систем правової інформації з метою забезпечення прискореного вироблення і прийняття ефективних та правомірних рішень.***

З точки зору системно-функціонально-прикладного підходу визначення правової інформатики можна трактувати ширше, з прив’язкою до напряму досліджень прикладної інформатики: ***Правова інформатика – це галузь прикладної інформатики: прикладних досліджень та системи передачі знань щодо проблем системної інформатизації правотворчості, правозастосування та правоосвітньої діяльності.***

В останньому формулюванні ознака правової інформатики – соціотехнічність (що вжита у попередньому формулюванні) – трансформована в ширше означений термін щодо об’єкта дослідження – інформатизацію.

На рівні методології можна зазначити, що, як і деякі інші комплексні галузі соціотехнічних знань, правова інформатика умовно ділиться на загальну і особливу частини.

До загальної частини можна віднести такі інститути:

- теоретико-методологічні питання щодо визначення сутності та змісту предмета наукової дисципліни;

- формування правової інформатики як напряму наукових досліджень у складі юридичних наук та її зв’язок з іншими науками;

- формування власної історії, методології, адаптації методів, засобів, способів, принципів кібернетики та наук кібернетичного циклу до потреб інформатизації різних сфер суспільства;

- визначення задач та шляхів їх вирішення у контексті проблем створення загальнонаціональної комп'ютерної системи правової інформації;
- питання формування засад організаційно-технічного забезпечення державної політики інформатизації правової, державно-управлінської, політичної систем;
- вирішення проблем формування єдиного інформаційного простору правової сфери;
- класифікація та структуризація різних видів правової інформації для формування різних систем знань тощо.

До особливої частини правової інформатики можна віднести інститути щодо формування системи знань про шляхи і завдання впровадження та розвитку комп'ютерних технологій у різних напрямках державно-правової сфери правотворчості, правозастосування та у правоосвітній діяльності [3]. У даний час уже чітко окреслилися такі особливі інститути правової інформатики:

- а) інформатизація правотворчості, що включає дві складові:
 - інформатизація законотворчого процесу;
 - інформатизація правотворчого процесу в різних органах державного управління (органах державної виконавчої влади та органах місцевого самоврядування);
- б) інформатизація правозастосування, яка включає такі умовні складові:
 - інформатизація правоохоронної діяльності;
 - інформатизація правозахисної діяльності;
 - інформатизація судової діяльності (судова інформатика);
 - інформатизація виборчих процесів та референдумів в Україні;
- в) інформатизація кримінологічного циклу, яка включає:
 - інформатизацію кримінологічних досліджень (кримінологічна інформатика);
 - інформатизацію у криміналістиці та судовій експертизі (криміналістична інформатика);
 - інформатизацію оперативно-розшукової діяльності (оперативно-розшукова інформатика) та інші.

У порядку визначення перспектив подальшого розвитку правової інформатики як наукового напрямку можна зазначити, що в кожній галузі юридичної науки має створюватися інформаційна модель відповідного об'єкта пізнання, що припускає активне використання методів і засобів, які розроблені чи розробляються в теоретичній інформатиці та різних її прикладних галузях.

Так, при розробленні автоматизованих інформаційно-пошукових систем стосовно законодавства створюються класифікатори нормативно-правових актів, через які реалізуються ознаки галузевих юридичних наук (цивільне право, адміністративне право та ін.). Як свідчить практика створення комп'ютерних систем правової інформації, правова інформатика поставила перед теорією права завдання щодо напрацювання єдиного стандарту класифікації галузей законодавства з екстраполяцією на галузі правової науки. Нині в різних органах державної влади існує декілька класифікацій які за структуризацією не рідко виключають одна одну. За таких умов говорити про створення єдиної загальнодержавної системи правової інформації складно.

Це далеко не повний перелік уже визначених проблем правової інформатики. Але це свідчить, що незважаючи на відносно короткий термін свого існування, правова інформатика домоглася істотних успіхів у реалізації державної політики інформатизації правової сфери України.

Про розуміння в нашій країні на державному рівні необхідності якісного наукового забезпечення інформатизації правової сфери, а також координації наукових досліджень свідчить і те, що, за ініціативою Академії правових наук України у її складі постановою

Кабінету Міністрів України від 21 червня 2001 року № 671 створено Науково-дослідний центр правової інформатики (НДЦПІ) на правах інституту.

Основні розробки НДЦПІ спрямовані на фундаментальні та прикладні дослідження проблем правової інформатики, реалізацію Національної програми інформатизації в Україні та Національної програми правової освіти в Україні, зокрема, на дослідження, розроблення і розвиток інтегрованої комп’ютерної системи інформаційно-аналітичного забезпечення правотворчості, правозастосування та правоосвітньої діяльності.

Важливим і актуальним напрямом законодавчої роботи у сфері інформації та інформатизації залишається об’єднання державних і недержавних інформаційних ресурсів, мереж і систем у єдину загальнодержавну систему національних інформаційних ресурсів, у тому числі формування державної системи правової інформації як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Базовим і найбільш важливим елементом такої державної системи правової інформації могла б стати розроблена Науково-дослідним центром правової інформатики Академії правових наук України і впроваджена в діяльність багатьох державних інституцій електронна “Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права” (див. [8]). Так, створена у її складі інформаційно-пошукова система “Законодавство України”, яка щоденно підтримується в актуальному стані, є єдиною державною системою нормативно-правової інформації й містить понад 170 тисяч документів. Ця система встановлена і постійно функціонує більш як на 2 тисячах комп’ютеризованих робочих місцях у Верховній Раді України та понад 100 робочих місцях в інститутах Академії правових наук України. Крім того, щодоби за допомогою Інтернет системою користуються близько 5 тисяч абонентів в Україні та за її межами. Нею користуються близько 800 обласних, районних та міських рад тощо.

Для обміну думками, досягненнями в науково-дослідній, дослідно-конструкторській роботі та освітній діяльності з проблем правової інформатики у 2003 році був заснований фаховий журнал під назвою “Правова інформатика”.

У становленні і розвитку теорії та практики правової інформатики в Україні значну роль відіграють вчені, які працюють у Національній академії внутрішніх справ України, у Міжвідомчому науково-дослідному центрі з проблем боротьби з організованою злочинністю, у Науково-дослідному центрі з проблем оподаткування Національної академії державної податкової служби України, фахівці Управління комп’ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України, Управління інформаційних технологій Верховного Суду України та ряду інших державних органів, а також ряду недержавних організацій.

Таким чином, правова інформатика тісно пов’язана зі стратегіями інформаційного суспільства.

Нормативно-правовий аспект інформаційної безпеки досліджено, наприклад, в [1, 2]. У роботі [1] на основі проведеного системно-структурного правового аналізу дається узагальнене визначення категорії “інформаційна безпека” як соціального явища та правового чинника суспільних інформаційних відносин. *Інформаційна безпека в умовах інформатизації України (формування інформаційного суспільства)* – це суспільні інформаційні відносини щодо створення і підтримання в належному стані режиму нормального функціонування відповідної автоматизованої (комп’ютеризованої) інформаційної системи, систем телекомунікації; комплекс організаційних, правових та інженерно-технологічних (технічних та програмно-математичних) заходів щодо охорони, захисту, запобігання і подолання природних, техногенних і соціогенних загроз,

реалізація яких може порушити чи припинити життєдіяльність конкретної соціотехнічної інформаційної системи.

Як вказано в аналітичному огляді [9], в українському законодавстві на сьогодні термін “інформаційна безпека” однозначно не визначено (в поданих законопроектах пропонується визначити як цей термін, так і термін “інформаційна безпека телекомунікацій”). Інформаційну безпеку можна розуміти, з одного боку, як безпосередньо захист інформації, і особливо – захист таємної, комерційної інформації, інформації з обмеженим доступом, персональних даних тощо, з іншого – як захист інформаційних систем, які фактично є засобом передачі інформації. У контексті інформаційно-комунікаційних технологій інформаційна безпека має три основні складові: конфіденційність (захист інформації від несанкціонованого доступу), цілісність (захист точності і повноти інформації) і доступність (своєчасне забезпечення доступу до інформації). Згідно з [2] інформаційна безпека – це стан захищеності людини, суспільства і держави, за якого забезпечуються охорона і захист від інформаційних впливів, небажаних наслідків використання інформаційних продуктів за інформаційних технологій. Під інформаційною війною розуміються дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання збитків інформації, інформаційним процесам і системам супротивника при одночасному захисті власної інформації та інформаційних процесів [10].

За роки незалежності в нашій країні сформовано практично нове законодавство у сфері інформації та інформатизації. Законодавчі норми в цій сфері суттєво впливають на законодавче урегулювання відносин між громадянами і державою, між громадянами і комерційними структурами тощо, тобто інформаційні відносини є, з одного боку, зовнішнім проявом будь-яких відносин у житті країни та її громадян, з іншого – є основою, на якій вибудовується законодавство, що регулює суспільні відносини, в інших сферах. У свою чергу процеси розвитку інформації та процеси розвитку інформатизації настільки тісно пов’язані між собою, що неможливо уявити загальну картину побудови інформаційного суспільства в державі без відповідного рівня розвитку інформатизації. У роботах [2, 3, 9] аналізується законодавство України у сфері інформації та інформатизації, зокрема, те, яке стосується інформаційної безпеки.

Як впливає із аналітичного огляду [9], окремі аспекти формування законодавства України у сфері інформації та інформатизації залишаються неврегульованими на законодавчому рівні, а саме:

- забезпечення права громадян на вільний доступ до інформації;
- забезпечення захисту персональних даних;
- законодавче врегулювання питань інформаційної безпеки;
- законодавче визначення правил і умов функціонування національного ринку інформаційної продукції та інтеграції його у світовий інформаційний ринок;
- визначення правових аспектів регулювання Інтернет.

Говорячи про інформаційну безпеку, не можна не звернути увагу на безпеку персональної інформації кожного суспільства. Питанням забезпечення захисту персональних даних присвячені роботи [11,12]. Розвиток міжнародно-правової, економічної, фінансової, банківської, культурної, правоохоронної та інших форм співробітництва, що передбачає вільний рух інформаційних ресурсів щодо товарів, капіталів і послуг за умов використання інформаційно-комп’ютерних технологій та телекомунікаційних мереж, збільшення потоків персональних даних і підтримання суверенітету держави визначають об’єктивну необхідність захисту прав людини та основних свобод у сфері захисту персональних даних.

У провідних країнах світу спостерігаються такі загальні тенденції:

- формується інфраструктура щодо політичних, соціально-економічних, науково-технічних та технологічних засобів для вирішення проблеми захисту персональних даних;
- створюється та удосконалюється спеціальна законодавча база та правовий механізм організаційного забезпечення процесів у сфері захисту персональних даних;
- організуються спеціальні державні інститути уповноважених для нагляду і контролю за дотриманням прав у сфері захисту персональних даних.

Тому, необхідною важливою передумовою входження України повноправним членом до Європейського Співтовариства та світового інформаційно-комунікаційного середовища є гармонізація законодавчого та нормативно-організаційного забезпечення країни із відповідними Конвенціями та Директивами, що визначають європейське уявлення про права людини та основні свободи у сфері захисту персональних даних в умовах формування інформаційного суспільства.

Зазначене потребує підписання Україною Конвенції Ради Європи № 108, приєднання до Директиви 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу, законодавчого визначення загальних правил і умов у сфері захисту персональних даних (прийняття спеціального базового закону) та створення єдиного організаційно-правового механізму захисту персональних даних в Україні. Виходячи з рекомендацій Ради Європи та Європейського Союзу, позитивної практики провідних країн світу щодо секторального регулювання інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних, вважається за необхідне рекомендувати розробку та прийняття у міністерствах та відомствах Кодексів практики/поведінки, які у наступному мають отримати статус галузевих нормативно-правових актів.

Актуальною проблемою в законодавчому плані залишається врегулювання питань інформаційної безпеки. Інформаційна сфера в нинішніх умовах є суттєвим чинником впливу на життя суспільства, його політичної, соціально-економічної, оборонної сторін і з огляду на це виключно важливими є питання, пов'язані з інформаційною безпекою, захищеністю національних інтересів в інформаційній сфері. Не можна не враховувати й права та інтереси громадянина в інформаційній сфері, які пов'язані, з одного боку, із забезпеченням реалізації конституційних прав громадянина на отримання своєчасної та вичерпної інформації в усіх сферах суспільно-економічних відносин – як внутрішніх, так і міжнародних, можливостями використання інформації для розвитку своєї особистості, для досягнень у науковій, мистецькій, підприємницькій діяльності, з іншого – захистом інформації, яка впливає на ступінь особистої безпеки.

Для забезпечення інформаційної безпеки на законодавчому рівні необхідно чітко визначити юридичний зміст поняття інформаційної безпеки, встановити правові основи забезпечення інформаційної безпеки, конкретизувати функції та розмежувати повноваження державних органів у цій сфері, визначити роль, місце та забезпечити можливість реального впливу на стан справ в інформаційній сфері громадських організацій та громадян.

На законодавчому рівні пропонується [9]:

закріпити підтримку національних виробників у розвитку інформаційної інфраструктури, забезпечити права, обов'язки та відповідальність суб'єктів, що надають інформаційні послуги;

стимулювати удосконалення засобів захисту інформації та інформаційних мереж, підвищення ефективності програмного забезпечення;

забезпечити неможливість несанкціонованого доступу до інформації, в тому числі неможливість її знищення, перекручування, фальсифікації тощо;

розробити ефективні механізми сертифікації обладнання та програмного забезпечення, засобів та механізмів захисту інформації тощо;

сформувані системи моніторингу показників інформаційної безпеки у найбільш важливих сферах життя суспільства.

Таким чином, логічним та обґрунтованим є питання розробки і прийняття єдиного документа у сфері інформації та інформатизації – кодифікованого акта України щодо сфери інформаційного права з урахуванням особливостей сучасного соціально-економічного та духовного розвитку країни.

Як бачимо, інформаційна безпека, як і правова інформатика, тісно пов’язана зі стратегіями інформаційного суспільства.

Висновки

Взаємозв’язок правової інформатики та інформаційної безпеки впливає з того, що вони тісно пов’язані зі стратегіями інформаційного суспільства, а також з того, що інформаційна безпека як наукове явище сьогодні формується на рівні міжгалузевого комплексного інституту (комплексної наукової дисципліни), який утворився на межі поєднання правової інформатики, інформаційного права та теорії організації соціальних систем.

Проведені дослідження дають змогу систематизувати знання про сутність та зміст правової інформатики та інформаційної безпеки.

Використана література:

1. Цимбалюк В.С. Окремі питання щодо визначення категорії “інформаційна безпека” у нормативно-правовому аспекті // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – 2004. – № 8. – С. 30-33.

2. Правова інформатика / [Швець М.Я., Брижко В.М., Задорожня Л.М., Коваль М.І., Хахановський В.Г. та ін.]. У 2-х т. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – Т.1. – 416 с.

3. Правова інформатика / [Швець М.Я., Калюжний Р.А., Хахановський В.Г. та ін.]; за ред. М.Я. Швеця та Р.А. Калюжного. – К.: “ІВА”, 2003. – 168 с.

4. Цимбалюк В.С. Сутність і зміст правової інформатики (методологічний аспект) // Правова інформатика. – 2005. – № 4(8). – С. 18-30.

5. Швець М.Я. До питання визначення терміна “правова інформатика” // Правова інформатика. – 2004. – № 2. – С. 98.

6. Правовая информатика и кибернетика ; под ред. Н.С. Полевого. – М.: Юридическая литература. 1993. – 525 с.

7. Гаврилов О.А. Курс правовой информатики: учебник для вузов. – М.: Издательство “НОРМА”, 2000. – 432 с.

8. Бібліотека баз даних “Правова інформатика”. – (Періодичне видання на CD). [//www.bod.kiev.ua/cdbd/index.html](http://www.bod.kiev.ua/cdbd/index.html).

9. Задорожня Л.М., Коваль М.І., Брижко В.М. Питання вдосконалення законодавства України у сфері інформації та інформатизації: додаток до наукового журналу “Правова інформатика” ; за ред. чл.-кор. АПрН України М.Я. Швеця. – К.: НДЦПІ, 2005. – 31 с.

10. Електронне інформаційне суспільство України: погляд у сьогодення і майбутнє / [В.М. Фурашев, Д.В. Ланде, О.М. Григор’єв, О.В. Фурашев]. – К.: Інжиніринг, 2005. – 164 с.

11. Брижко В.М. Правовий механізм захисту персональних даних ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.Я. Швеця та д-ра юрид. наук, проф. Р.А. Калюжного. – К.: Парламентське видавництво, 2003. – 120 с.

12. Брижко В.М. Організаційно-правові питання захисту персональних даних: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07 / Національна академія державної податкової служби України. – Ірпінь, Київської обл., 2004. – 20 с.

